

مجله‌ی مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز، مقاله‌ی علمی-پژوهشی
سال پانزدهم، شماره‌ی اول، بهار و تابستان ۱۴۰۳ (پیاپی ۲۹)، صص ۲۶۱-۲۹۰

بررسی پیکره‌بنیاد واژگان و طبقه‌بندی کلاسیک مضامین اصلی شعر کودک دهه‌ی نود هجری شمسی

زینب لوافی پور*

جلال رحیمیان**

چکیده

پیکره و بررسی‌های پیکره‌ای امروزه نقش مهمی را در مطالعات ادبی ایفا می‌کنند. پیکره و نرم‌افزارهای پیکره‌ای علاوه بر فراهم‌نمودن بررسی‌های چندجانبه در یک زبان، امکان تحلیل‌های کمی و کیفی را میسر ساخته و سرعت و دقت پژوهشگران را به شیوه‌های شمی موجود در گذشته نیز افزایش داده‌اند. در زبان فارسی تاکنون پیکره‌ای از کتاب‌های شعر کودک ساخته نشده است و بیشتر مطالعات شعری در حجم کم و پژوهش‌ها با روش‌هایی غیر از روش‌های پیکره‌بنیاد صورت گرفته است. این پژوهش به بررسی پیکره‌بنیاد واژگان پرکاربرد و کم‌کاربرد شعر کودک در دهه‌ی ۹۰ هجری شمسی، چاپ

* کارشناس ارشد زبان‌شناسی همگانی دانشگاه شیراز zeinab.lavafi@gmail.com (نویسنده‌ی مسئول)

** استاد زبان‌شناسی همگانی دانشگاه شیراز jrahimian@rose.shirazu.ac.ir

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۵/۲۲

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۸/۲۹

DOI: 10.22099/JCLS.2023.4423801941

کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان و همچنین دسته‌بندی کلاسیک واژگان و مضامین اصلی اشعار پرداخته است. این پژوهش با استفاده از نرم‌افزار انتکانک (۲۰۱۹)، به تحلیل واژگان در پیکره‌ای متشکل از ۶۲ کتاب شعر کودک حاوی ۳۸۰۰۰ واژه در سه گروه سنی «الف»، «ب» و «الف-ب» پرداخته است. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که تنوع موضوعی واژگان در گروه سنی «الف» بیش از دو گروه دیگر است و گروه سنی «الف-ب» از تنوع موضوعی بیشتری نسبت به گروه سنی «ب» برخوردار است. همچنین مضامین آموزشی در گروه سنی «الف» و مضامین اجتماعی اخلاقی در گروه سنی ب، از جایگاه بالاتری نسبت به دیگر مضامین شعری قرار دارند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که از واژگان مربوط به طبیعت با فراوانی ۲۱٫۹۰٪، اعداد با ۱۵٫۳۲٪، خانواده با ۱۳٫۶۸٪ و مکان با ۱۲٫۵۲٪ استفاده شده است که بیشتر این واژگان کلمات ابتدایی، ساده و ملموسی هستند که کودک از بدو تولد با آن‌ها در ارتباط بوده است. مضامین طبیعت‌گرایی و سرگرم‌کننده نیز از پرکاربردترین محتوای شعری در دهه‌ی ۹۰ هستند. در کل شاعران به استفاده از واژگان ساده، ملموس و متناسب با سن کودک که از بار معنایی مثبت و شاد برخوردار هستند، علاقه‌ی بیشتری نشان داده‌اند.

واژه‌های کلیدی: بررسی پیکره‌بنیاد، شعر کودک، شعر کودک دهه‌ی نود، واژگان و مضامین، نرم‌افزار انتکانک.

۱. مقدمه

زبان‌شناسی پیکره‌ای بر این باور استوار است که زبان می‌بایست به صورت تجربی تجزیه و تحلیل شود و از همین راه به تعریف و توصیف آن نیز پرداخته شود (رک. O'Keeffe & McCarthy, 2010: 7). مک‌انری و هاردی (رک. McEneary & Hardie, 2012: 1) نیز مطالعه و تحلیل‌های رایانه‌ای در حجم بالایی از داده‌های نوشتاری و گفتاری زبان را زبان‌شناسی پیکره‌ای می‌نامند. پیکره‌های زبانی نمونه‌های متفاوتی دارند که می‌تواند شامل بخشی از یک زبان یا شامل تمامی آن زبان به صورت کامل باشد و قسمت‌هایی از گفتار، واژگان یا موارد خاصی را برای تحلیل‌های گوناگون در اختیار ما قرار دهند (رک. عاصی، ۱۳۷۹: ۴۸۶).

پیکره و نرم‌افزارهای پیکره‌ای در مطالعات ادبی، شعر و نمایش بسیار کاربرد دارد (رک. O'Keeffe & McCarthy, 2010: 9). در مطالعات ادبیات کودک با استفاده از روش‌های پیکره‌ای و کمی می‌توان به نتایج دقیق‌تر و صحیح‌تری دست یافت و همچنین دسترسی پژوهشگر، به بخش‌های مختلف از دنیای ادبیات کودک را با سرعت بیشتری میسر می‌شود. داده‌های موجود و تحلیل آن‌ها می‌تواند برای بسیاری از مطالعات و تحقیقات جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، زبان‌شناسی و مقاصد آموزشی مانند تهیه و تدوین کتاب‌های درسی مفید واقع شود. همچنین در آگاه‌سازی نویسندگان کودک و منتقدان این حوزه به کاستی‌ها و کمبودهای شعر کودک تأثیر بسزایی دارد.

برای طراحی پیکره، هدف فرد سازنده از ساخت پیکره بسیار مهم است، زیرا اندازه و حجم پیکره مشخص خواهد شد و در این راستا اهداف کلی بهتر می‌توانند خروجی داده‌ها را کنترل نمایند. همچنین تعداد کلمات متن می‌بایست طبق استانداردهای موجود تعیین شود و نمونه‌گیری از تمامی قسمت‌های متن، پیوستگی و انسجام کار را به دنبال خواهد داشت در غیر این صورت با کم و یا بیشتر در نظر گرفتن متون و نیز یکسان‌نبودن داده‌ها، پیکره از حالت توازن خارج می‌شود. در پایان، داده‌ها باید قابلیت تعمیم‌دهی به زبان را داشته باشند یعنی نماینده‌ی کل و یا بخشی از زبان مدنظر باشند (رک. Evans, 2004: 15-16).

در بسیاری از موارد استفاده از یک‌سری نرم‌افزارهای رایانه‌ای، انتخاب روش‌های کمی و کیفی را فراهم می‌کند مثل ابزار انتکانک ۶ که هم‌پنداری‌ها، تکرار کلمات را نمایش می‌دهد و می‌تواند جنبه‌های مختلفی از یک زبان را به ما نشان دهد (رک. Nilsson, 2013: 5).

هدف پژوهش حاضر ساخت پیکره‌ی کتاب‌های شعر کودک گروه سنی «الف-ب»، چاپ کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان (به‌عنوان یکی از مهم‌ترین، قدیمی‌ترین و معتبرترین تولیدکنندگان آثار تخصصی کودک) در دهه‌ی ۹۰ هجری شمسی است، زیرا در این دهه، داده‌ها جدیدتر و متنوع‌تر هستند و بررسی‌های کمتری بر روی آن‌ها نسبت به دهه‌های گذشته صورت گرفته است. همچنین این پژوهش به شناسایی و معرفی واژگان

پرکاربرد و کم‌کاربرد اشعار در پیکره و طبقه‌بندی مضامین آثار را به شیوه‌ی کلاسیک (غیر پیکره‌ای)، به‌طور دقیق و علمی در بر خواهد داشت.

۲. پیشینه‌ی پژوهش

در این قسمت به برخی از مطالعات موجود در زمینه‌ی واژگان و مضامین شعر کودک و همچنین برخی از مطالعات پیکره‌ای در ادبیات کودک اشاره می‌گردد.

۲.۱. پژوهشگران ایرانی

جورکش (۱۳۵۴) به بررسی مضامین شعری در کتاب دوم ابتدایی و مجله‌ی پیک کودک پرداخته است. او اشاره می‌کند که در برخی از اشعار با اینکه بار عاطفی و تجربه‌های ساده‌ی کودکی وجود دارد اما بیشتر انواع شعر (آموزشی، عاطفی، روائی و چیستان) ارتباط تصویری و عاطفی، قافیه‌های مناسب و ساده نویسی را ندارند که همین موضوع می‌تواند باعث محدودکردن ذهن کودک شود. همچنین او وجود شعرهای غمگین را به اندازه‌ی شعرهای شاد برای رشد تفکر کودک لازم می‌داند.

زرقانی و عباس‌پور نوغانی (۱۳۸۶) به بررسی محتوای اشعار کودکان رده‌ی سنی «الف»، «ب» و «ج» در دهه‌ی هفتاد پرداخته‌اند. آن‌ها شش مضمون اصلی را از طریق خواندن آثار بدون پیش‌فرض ارائه کرده‌اند. سپس با سنجیدن فراوانی مضامین به این نتیجه رسیده‌اند که مضامین طبیعت‌گرایانه مثل حیوانات در میان گروه سنی (ج) و مضامین سرگرم‌کننده از جمله چیستان‌ها و بازی‌ها در گروه سنی (ب) بیشترین جایگاه را به خود اختصاص داده‌اند، اما به ترتیب مضامین آموزشی، علمی و تربیتی اخلاقی کمترین محتواها را دربرگرفته است.

استادزاده (۱۳۹۱) به بررسی محتوای اشعار کودکان‌های پروین دولت‌آبادی با توجه به دو کتاب مطرح او پرداخته است. او محتوا و مضامین شعری وی را به ترتیب به شش

دسته‌ی اصلی مضامین طبیعت‌گرایی، سرگرم‌کننده، اجتماعی‌سیاسی، دینی، علمی-آموزشی و اخلاقی-تربیتی تقسیم نموده است.

سنگری و ارشادی فر (۱۳۹۳) به دسته‌بندی و بررسی محتوایی اشعار کودکان گروه سنی «الف»، «ب» و «ج» در دهه‌ی هشتاد پرداخته‌اند. آن‌ها با بررسی بیش از هزار اثر و باتوجه‌به محتوای بارز و نمایان اشعار آن‌ها را به هشت بخش تقسیم کرده‌اند. این پژوهشگران به این نتیجه رسیده‌اند که فراوانی مضامین طبیعت‌گرایانه پرکاربردترین و در آخر تخیلات کودکان و انقلاب اسلامی از کم‌کاربردترین مفاهیم هستند. در این بین نیز موضوعات اجتماعی، سرگرمی، علمی و اخلاقی قرار می‌گیرند که بیشتر این اشعار به گروه سنی «الف» و «ب» مربوط می‌شود.

علیمی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای مضامین شعر کودک در دهه‌ی هشتاد را بررسی نموده است. او ابتدا مضامین را به شش بخش کلی تقسیم کرده است و سپس با تحلیل آن‌ها به این نتیجه دست یافته است که مضامین طبیعت‌گرایی (به‌ویژه حیوانات) بیشترین توجه را به خود اختصاص داده‌اند و کمترین درصد فراوانی، مضامین تربیتی اخلاقی است. در این بین مضامین اجتماعی، سرگرمی، دینی و آموزشی قرار دارند.

محمدی رفیع (۱۳۸۴) با سنجش میزان سختی لغات، افعال و ترکیب‌های فعلی در سه شعر متفاوت با موضوعی یکسان به این نتیجه دست می‌یابد که آنچه برای کودک مهم است، نحو کلام و قافیه‌بندی عالی نیست؛ بلکه شعر می‌بایست به دریچه‌ی دید کودک و واژگان درک‌پذیر متناسب با سن او نزدیک‌تر باشد. او شاعر را ملزم به استفاده از واژگانی می‌داند که متناسب با گروه سنی کودک و زبان همه‌ی کودکان کشور باشد.

ابراهیمی و سلاجقه (۲۰۱۶) به تحلیل و مقایسه‌ی مضامین طبیعت‌گرایانه در حدود دو هزار و پانصد شعر مدرن کودکانه‌ی ایرانی و انگلیسی پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد این دو گروه علاقه‌مندی زیادی به موضوعات طبیعت‌گرایانه و محیط زیست دارند، اما شعرهای فارسی موضوعات قدیمی و کلیشه‌ای‌تری دارند.

محرمی و همکاران (۱۳۹۶) به بررسی مضامین دو مجموعه شعر از محمود کیانوش پرداخته‌اند. آن‌ها به این نتیجه رسیده‌اند که کیانوش در اشعارش از مضامین متنوعی به ترتیب چون طبیعت‌گرایی، اخلاقی، سرگرمی، آموزشی، دینی و سیاسی اجتماعی استفاده کرده است. او در گروه سنی «الف» و «ب» بیشتر بر مضامین سرگرم‌کننده و در گروه سنی «ج» و «د» بر مضامین طبیعت‌گرایی تکیه کرده است که خود نشان از اهمیت سن مخاطب در کارهای کیانوش دارد.

۲.۲. پژوهشگران غیرایرانی

گوبل و پیترز (۲۰۰۵) به شرح و تفصیل چگونگی ساخت پیکره‌ی کتاب‌های آلمانی‌زبان کودکان «CCB» پرداخته‌اند. آن‌ها کتاب‌ها را از طریق دسترسی به کتابخانه یا دانلود فایل متنی به همراه اسکن، گذشتن از فرایند OCR و تصحیح دستی و ماشینی فراهم کرده‌اند. سپس نشانه‌گذاری کلمات، پاراگراف‌ها و شماره‌ی صفحات با علامت‌های اختصاری و موتور تجزیه‌گر انجام شده است. همچنین توازن در این پیکره به لحاظ حجم، موضوع، مشکلات فرهنگی، ترجمه و کلاسیک‌بودن آثار رعایت شده است. نکته‌ی درخور توجه در خوانش کتاب‌ها به‌وسیله‌ی موتور، وجود واژگان نامعلوم در سال‌های قبل از ۱۹۰۰ و شناسایی خطاهای دستوری و پیدایش لغات جدید و انگلیسی از سال ۲۰۰۰ به بعد بوده است که امروزه متداول و عادی شمرده می‌شوند، پس خواناترین و راحت‌ترین دوره شامل سال‌های ۱۹۰۰ تا ۱۹۵۰ می‌شود.

تامپسون و سیلی (۲۰۰۷) به مقایسه‌ی پیکره‌بنیاد و ویژگی‌های پیکره‌ی ادبیات داستانی کودکان هشت تا ده سال «CLLIP» با پیکره‌ی ادبیات داستانی بزرگسالان «COMP» و متون روزنامه‌ای استخراج شده از پیکره‌ی BNC پرداخته‌اند. آن‌ها با انجام تحلیل‌های معنایی بر روی فراوانی تعداد کلمات منحصربه‌فرد، ترتیب واژگان، افعال واژگانی و طبقه‌ی کلمات به نتایجی دست‌یافتند که نشان از وجود شباهت‌های زیاد در ادبیات

داستانی در هر دو گروه و تفاوت‌های اندکی در معنا داشت اما تفاوت‌ها در مقایسه با متون روزنامه‌ای بسیار بیشتر بود.

زن (۲۰۱۸) به مقایسه‌ی ویژگی‌های زبانی و ادبی پیکره‌ی ادبیات کودکان (۲۸ داستان مربوط به اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم میلادی) با داستان‌های بزرگسالان در پیکره‌ی BNC پرداخت. او با استفاده از نرم‌افزارهایی چون AntConc و WMatrix به این نتیجه رسیده است که ادبیات کودک به موضوعاتی چون غذا، حیوانات سخن‌گو، به کارگیری اسم و ضمیرهای ذهنی بیشتر علاقه‌مند است، همچنین دیدی خوش‌بین‌تر و مثبت‌تر نسبت به ادبیات بزرگسال دارد.

همان‌طور که ملاحظه شد برخلاف برخی از کشورها، تاکنون پیکره‌ای به صورت نوشتاری مرتبط با ادبیات کودکان فارسی‌زبان در ایران تهیه نشده است و مضامین شعری با حجم بالا در دهه‌ی نود نیز بدین‌گونه بررسی نشده‌اند.

۳. روش تحقیق

پژوهش حاضر پژوهشی تحلیلی کاربردی است و تلاش بر این بوده است که با استفاده از حداکثر داده‌های نوشتاری موجود ادبیات کودک و نوجوان در زمینه‌ی شعر کودک (گروه سنی «الف»، «ب» و «الف-ب») چاپ کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در دهه‌ی نود با هر نوبت چاپی، پیکره‌ی آن ساخته شود. بیست واژه‌ی پرکاربرد و کم‌کاربرد قاموسی آن نیز به شیوه‌ای پیکره‌بنیاد شناسایی و معرفی شود و همچنین مضامین اشعار از طریق مطالعه‌ی آثار به روش کلاسیک (غیرپیکره‌ای) مشخص گردد. داده‌های این پژوهش به‌منظور تولید پیکره‌ی نوشتاری خام شعر کودک در دهه‌ی نود، به سه دسته‌ی گروه «الف»، «ب» و «الف-ب» طبقه‌بندی شده است. این پیکره به‌طورکلی دربردارنده‌ی ۶۲ فایل با تعداد ۶۰۵ شعر و ۳۷۹۴۶ واژه است.

داده‌های گروه «الف» شامل ۳۳ فایل نوشتاری و بیش از ۱۶۰۰۰ واژه است، داده‌های گروه «ب» شامل نوزده فایل نوشتاری و بیش از ۱۲۰۰۰ واژه است و داده‌های گروه

«الف-ب» شامل ده فایل نوشتاری، بیش از ۹۰۰۰ واژه است که با استفاده از کتاب‌های چاپی و صوتی از شاعران متعددی همچون رحماندوست، وظیفه‌شناس، شامانی، شعبان‌نژاد، هاشم‌پور، ابراهیمی و... گردآوری شده است.

در این پژوهش پس از ترانویسی، نام‌گذاری و ذخیره‌ی داده‌ها، از نرم‌افزار رایگان انتکانک (آنتونی، ۲۰۱۹) استفاده شده است. این نرم‌افزار شامل هفت قابلیت است که در این پژوهش بیشتر از قابلیت واژه‌نمایی، مشاهده‌ی فایل و فهرست واژگان استفاده شده است.

ابزار واژه‌نمایی، اجازه‌ی جست‌وجوی هر واژه و مشاهده‌ی آن در بافت زبانی‌اش را به شکل مختصری می‌دهد. در این پژوهش از واژه‌نمایی به‌منظور یافتن واژه‌های هم‌آوا و چندمعنایی واژگان هدف، استفاده شده است. ابزار مشاهده‌ی فایل، نیز متن واژه‌های جست‌وجو شده‌ی هر فایل را به‌صورت کامل نمایش می‌دهد. در این پژوهش نیز به‌منظور مشاهده‌ی بافت زبانی (متن) کامل اشعار، شناسایی واژگان هدف و ارزیابی درست‌بودن فایل‌ها از این ابزار استفاده شده است.

در انتها از قسمت ابزار فهرست واژگان، می‌توان تمامی واژگان به‌کاررفته در داده‌های متنی موجود به همراه فراوانی و رده‌بندی آن‌ها را مشاهده کرد. این ابزار فراوانی کلمات منحصربه‌فرد و فراوانی تمامی واژه‌ها به همراه تکرار آن‌ها را نمایش می‌دهد. این ابزار را می‌توان به‌صورت مقدار فراوانی از کم به زیاد یا بالعکس به‌صورت نمایش الفبایی مرتب کرد. معمولاً بیست واژه‌ی ابتدایی به لحاظ فراوانی، نشان از مفیدتر بودن آن واژگان در زبان پیکره‌ی مدنظر را دارد؛ به این معنا که حقایق زیادی را از زبان مطالعه‌شده برای ما آشکار می‌سازد (رک. Szudarski, 2018: 22-23). به همین دلیل، در این پژوهش نیز بیست واژه‌ی پرکاربرد در هر گروه سنی شناسایی شده است. در این پژوهش کلمات به‌طور کلی (بدون در نظر گرفتن یک واژه‌ی خاص) جست‌وجو شده‌اند.

۳.۱. طریقه‌ی مرتب‌کردن واژگان پرکاربرد اشعار بر اساس گروه سنی

در ابتدا بیست واژه‌ی پرکاربرد بدون بررسی تفاوت‌های تلفظی، چندمعنایی یا اسامی خاص بودن واژگان، از طریق ابزار فهرست واژگان خارج شده و پس از بررسی هر واژه به‌طور دقیق در قسمت واژه‌نمایی و با کمک ابزار مشاهده‌ی فایل، تغییراتی صورت گرفته است که به حذف برخی از واژگان به‌طور کامل و جایگزین‌شدن آن با واژه‌ی جدید دیگری انجامیده است.

۳.۲. طریقه‌ی مرتب‌کردن واژگان کم‌کاربرد اشعار در هر سه گروه سنی

به‌دلیل وجود تعداد فراوان واژگان (بیش از هزار واژه) با فراوانی یک، طریقه‌ی انتخاب واژگان کم‌کاربرد، به‌صورت انتخاب اولین واژه از هر یک از حروف الفبا در هر سه گروه سنی بوده است. بنابراین در این پژوهش ۳۲ واژه‌ی کم‌کاربرد (بر اساس تعداد حروف الفبای فارسی) در هر سه گروه سنی بررسی شده است. این واژگان بر اساس نرم‌افزار با فعال‌کردن گزینه‌ی ترتیب معکوس^۱ (کمترین فراوانی به بیشترین فراوانی) مرتب شده‌اند.

۳.۳. طریقه‌ی دسته‌بندی موضوعی واژگان و کتاب‌ها

در آخر هر واژه در دسته‌ی موضوعی متناسب با خود قرار گرفته و یک دسته‌بندی موضوعی کلی شکل می‌گیرد تا موضوعات پرکاربرد واژگانی مشخص گردد.

جدول ۱: طریقه‌ی مرتب‌کردن واژگان به لحاظ موضوعی بر اساس فراوانی

ردیف	فراوانی	واژه	موضوع
۳	۱۴۸	خاله	خانواده

موضوعات مضمونی کتاب‌های شعر نیز به شیوه‌ی کلاسیک که مبتنی بر دانش پیکره‌ای و استدلالی روش‌های آماری نیست و صرفاً از طریق شم و مطالعه‌ی مکرر یک

^۱. Invert order

اثر، مشخصه‌های کلی و عمومی آن را مشخص می‌کند، بررسی شده است. بنابراین محتوای کتاب‌ها از طریق مطالعه‌ی اشعار باتوجه‌به موضوعات بارز و آشکار آثار، بررسی و مشخص گردیده است. از جمله موضوعات به‌کاررفته در این آثار می‌توان به موضوعات طبیعت‌گرایی اشاره کرد که شامل جانوران، گیاهان، محیط طبیعی مانند کوه، دریا و... اجرام آسمانی همچون خورشید، ماه، آسمان و...، موضوعات آموزشی مانند آموزش اعداد، اشیاء و...، موضوعات اجتماعی اخلاقی مانند ارتباطات اجتماعی، خانواده، مشاغل، مسائل مربوط به زندگی و امور روزمره، موضوعات اجتماعی سیاسی همچون جنگ، موضوعات دینی در ارتباط با خدا و دعا و نیایش و موضوعات سرگرم‌کننده مانند بازی‌ها، نمایش‌ها، جشن و مراسم هستند.

برخی از کتاب‌ها علاوه بر یک موضوع برجسته، شامل یک یا دو موضوع بارز دیگر نیز هستند که نمی‌توان از آن‌ها چشم پوشید؛ بنابراین این دسته از کتاب‌ها در چند گروه موضوعی قرار گرفته‌اند. برخی دیگر از کتاب‌ها نیز غالباً به یک موضوع خاص پرداخته‌اند و همان موضوع برجسته‌تر به‌عنوان موضوع اصلی کتاب در نظر گرفته شده است. مثال: گروه سنی «الف»:

جدول ۲: طبقه‌ی دسته‌بندی کردن کتاب‌های شعر به لحاظ موضوعی

ردیف	نام کتاب	موضوع
۱	ابر اومد، باد اومد	طبیعت

۴. بررسی و تحلیل داده‌های پژوهش

در این قسمت بیست واژه‌ی پرکاربرد حاصل از پیکره، بر اساس ابزارهای فهرست واژگان و واژه‌نمایی بررسی می‌شود. ابتدا هر سه گروه سنی باهم و سپس به‌طور مجزا در گروه‌های سنی «الف»، «ب» و «الف-ب» به ترتیب از بیشترین فراوانی به کمترین فراوانی، همراه با موضوعات هر واژه در یک جدول ارائه گردیده است. سپس ۳۱ واژه‌ی کم‌کاربرد حاصل از ابزار فهرست واژگان در جدولی مجزا به همراه موضوع‌های خود بررسی و با

موضوع‌های واژگان پرکاربرد مقایسه شده است. در آخر مضامین و موضوع‌های کتاب‌های شعر در سه گروه سنی، از طریق مطالعه‌ی آثار بررسی شده‌اند و بر اساس بیشترین فراوانی به کمترین فراوانی به شش دسته‌ی کلی طبیعت‌گرایی، سرگرم‌کننده، اجتماعی‌اخلاقی، آموزشی، دینی و اجتماعی‌سیاسی تقسیم شده است.

۱.۴. واژگان و موضوعات پرکاربرد بر اساس گروه سنی

بیست واژه‌ی پرکاربرد و موضوعات آن در هر سه گروه سنی، در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۳: بیست واژه‌ی پرکاربرد هر سه گروه سنی و موضوعات هر واژه

موضوع	واژه	فراوانی	ردیف
اعداد	یک	۴۰۲	۱
طبیعت	گل	۱۷۶	۲
طبیعت	آب	۱۴۸	۳
اعداد	دو	۱۳۹	۴
مکان	جا	۱۳۸	۵
خانواده	خاله	۱۳۷	۶
اجزای بدن	دست	۱۳۶	۷
شغل و مهارت	کار	۱۰۳	۸
کمیت	پُر	۹۹	۹
مکان	خونه	۹۵	۱۰
خانواده	بچه	۹۲	۱۱
زمان	شب	۸۸	۱۲
مکان	خانه	۸۶	۱۳
دین	خدا	۸۵	۱۴
خانواده	بابا	۸۳	۱۵
تخیل	خواب	۸۲	۱۶
تفریح، سرگرمی و ورزش	بازی	۸۰	۱۷

شادی و نشاط	خنده	۷۸	۱۸
خانواده	مامان	۷۷	۱۹
جانوران	گره	۷۴	۲۰

در جدول ۳، هر واژه‌ی پرکاربرد، موضوعی خاص دارد و موضوعات گوناگونی مربوط به خانواده، اجزای بدن، طبیعت، اعداد، مکان، تفریح و سرگرمی، شادی و جانوران وجود دارد. این موضوعات با توجه به فراوانی واژگان خود در جدولی دیگر از پرکاربردترین به کم‌کاربردترین موضوعات همراه با فراوانی مطلق و نسبی، مشخص شده‌اند.

جدول ۴: موضوعات برتر واژگان پرکاربرد در هر سه گروه سنی

واژگان	فراوانی نسبی	تعداد کل	موضوع	ردیف
یک-دو	٪۲۱،۹۷	۵۴۱	اعداد	۱
خاله-بیچه-بابا-مامان	٪۱۵،۷۹	۳۸۹	خانواده	۲
گل-آب	٪۱۵،۷۹	۳۸۹	طبیعت	۳
جا-خونه-خانه	٪۱۲،۹۵	۳۱۹	مکان	۴
دست	٪۵،۵۲	۱۳۶	اجزای بدن	۵
کار	٪۴،۱۸	۱۰۳	شغل و مهارت	۶
پُر	٪۴،۰۲	۹۹	کمیت	۷
شب	٪۳،۵۷	۸۸	زمان	۸
خدا	٪۳،۴۵	۸۵	دین	۹
خواب	٪۳،۳۳	۸۲	تخیل	۱۰
بازی	٪۳،۲۵	۸۰	تفریح، سرگرمی و ورزش	۱۱
خنده	٪۳،۱۷	۷۸	شادی و نشاط	۱۲
گره	٪۳،۰۱	۷۴	جانوران	۱۳

در جدول ۴، مشخص گردید که در گروه سنی آمادگی و سال‌های اول دبستان، موضوع اعداد بیشترین تعداد واژگان را به خود اختصاص داده است، زیرا یادگیری اعداد و شمارش، مهارتی ضروری در زندگی به حساب می‌آید. کودکان لازم است در این سن از طریق شناخت اعداد، برخی از مفاهیم مانند کمیت و شمار (مانند کمتر و بیشتر و یا

مفرد و جمع) را بهتر درک کنند و برای مباحثی چون خواندن ساعت و حل معادلات پیچیده‌تر در سال‌های آینده آماده باشند. هرچه تکرار واژه‌ای بیشتر باشد بهتر می‌تواند در ذهن کودک نهادینه گردد و هرچه آموزش اعداد ساده‌تر و آهنگین‌تر باشد یادگیری به مراتب آسان‌تر و عمیق‌تر خواهد بود و شعر یکی از ابزارهای مفید برای آموزش این موضوع است. بیست واژه‌ی پرکاربرد گروه سنی «الف» به ترتیب فراوانی از زیاد به کم به همراه موضوعات هر واژه در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۵: بیست واژه‌ی پرکاربرد در گروه سنی «الف» و موضوعات هر واژه

موضوع	واژه	فراوانی	ردیف
اجزای بدن	دست	۷۹	۱
اعداد	یک	۷۸	۲
طبیعت	آب	۷۷	۳
طبیعت	گل	۶۹	۴
مکان	خونه	۶۷	۵
خانواده	خاله	۶۲	۶
اعداد	دو	۶۱	۷
مکان	جا	۵۶	۸
دین	خدا	۵۴	۹
تفریح، سرگرمی و ورزش	بازی	۴۶	۱۰
صوت	صدا	۴۶	۱۱
خانواده	بچه	۴۴	۱۲
تخیل	خواب	۴۴	۱۳
شادی و نشاط	خنده	۴۲	۱۴
شغل و مهارت	کار	۴۲	۱۵
خانواده	مامان	۴۱	۱۶
اجزای بدن	پا	۴۰	۱۷
طبیعت	درخت	۳۶	۱۸
جانوران	گربه	۳۶	۱۹
زمان	شب	۳۵	۲۰

در ادامه موضوعات هر واژه از پرکاربردترین به کم‌کاربردترین با تعداد کل هر موضوع و فراوانی نسبی آن مشخص شده است.

جدول ۶: موضوعات برتر واژگان پرکاربرد در گروه سنی «الف»

ردیف	موضوع	تعداد کل	فراوانی نسبی	واژگان
۱	طبیعت	۱۸۲	٪۱۷,۲۵	آب-گل-درخت
۲	خانواده	۱۴۷	٪۱۳,۹۳	خاله-بیچه-مامان
۳	اعداد	۱۳۹	٪۱۳,۱۸	یک-دو
۴	مکان	۱۲۳	٪۱۱,۶۶	خونه-جا
۵	اجزای بدن	۱۱۹	٪۱۱,۲۸	دست-پا
۶	دین	۵۴	٪۵,۱۲	خدا
۷	تفریح، سرگرمی و ورزش	۴۶	٪۴,۳۶	بازی
۸	صوت	۴۶	٪۴,۳۶	صدا
۹	تخیل	۴۴	٪۴,۱۷	خواب
۱۰	شادی و نشاط	۴۲	٪۳,۹۸	خنده
۱۱	شغل و مهارت	۴۲	٪۳,۹۸	کار
۱۲	جانوران	۳۶	٪۳,۴۱	گربه
۱۳	زمان	۳۵	٪۳,۳۲	شب

مطابق این جدول، در گروه سنی آمادگی، موضوع طبیعت بیشترین تعداد واژگان را به خود اختصاص داده است، زیرا انسان از آغاز تولد پای در طبیعت و محیط طبیعی می‌گذارد و حیات آدمیان، جزئی از طبیعت است. طبیعت از گستردگی و گوناگونی‌های بسیاری برخوردار است که دست شاعران را در انتخاب واژگان مرتبط با این موضوع باز می‌گذارد. همچنین طبیعت جایگاه بازی کودک، منبع الهام و اکتشافات اوست. کودک همه‌روزه به‌نوعی با طبیعت در تماس است؛ برای مثال هم در محیط خانه با عناصری چون آب و گیاه و هم در محیط بیرون از خانه با اجرام آسمانی در ارتباط است. پس

استفاده از واژگان مربوط به طبیعت برای سنین آمادگی بسیار ملموس، لذت‌بخش و درک‌پذیر است و باعث آشنایی بیشتر او با محیط اطراف و منابع طبیعی نیز می‌گردد. بیست واژه‌ی پرکاربرد گروه سنی «ب» به ترتیب فراوانی از زیاد به کم به همراه موضوعات هر واژه در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۷: بیست واژه‌ی پرکاربرد در گروه سنی «ب» و موضوعات هر واژه

ردیف	فراوانی	واژه	موضوع
۱	۶۰	خانه	مکان
۲	۴۹	پُر	کمیت
۳	۴۸	جا	مکان
۴	۴۱	بابا	خانواده
۵	۴۰	دست	اجزای بدن
۶	۳۸	دانه	طبیعت
۷	۳۸	کار	شغل و مهارت
۸	۳۴	آب	طبیعت
۹	۳۴	بچه	خانواده
۱۰	۳۱	آسمان	طبیعت
۱۱	۳۰	شب	زمان
۱۲	۲۹	باد	طبیعت
۱۳	۲۹	باران	طبیعت
۱۴	۲۹	جنگل	طبیعت
۱۵	۲۸	خواب	تخیل
۱۶	۲۷	رنگ	رنگ
۱۷	۲۶	چشم	اجزای بدن
۱۸	۲۶	مامان	خانواده
۱۹	۲۶	کوچه	مکان
۲۰	۲۴	باغ	طبیعت

در ادامه موضوعات هر واژه از پرکاربردترین به کم‌کاربردترین با تعداد کل هر موضوع و فراوانی نسبی آن نشان داده شده است.

جدول ۸: موضوعات برتر واژگان پر کاربرد در گروه سنی «ب»

ردیف	موضوع	تعداد کل	فراوانی نسبی	واژگان
۱	طبیعت	۲۱۴	٪۳۱,۳۳	دانه-آب-آسمان-باد-باران-جنگل-باغ
۲	مکان	۱۳۴	٪۱۹,۶۲	خانه-کوچه-جا
۳	خانواده	۱۰۱	٪۱۴,۸۰	بابا-بیچه-مامان
۴	اجزای بدن	۶۶	٪۹,۶۶	دست-چشم
۵	کمیت	۴۹	٪۷,۱۷	پُر
۶	شغل و مهارت	۳۸	٪۵,۵۶	کار
۷	تخیل	۲۸	٪۴,۱۰	خواب
۸	رنگ	۲۷	٪۳,۹۵	رنگ
۹	زمان	۲۶	٪۳,۸۱	شب

براساس جدول ۸، مشخص گردید که از بین نه موضوع برتر در گروه سنی «ب»، طبیعت از پرکاربردترین موضوعات واژگانی گروه سنی سال‌های آغازین دبستان می‌باشد و مانند گروه «الف»، موضوع طبیعت، شامل بیشترین تعداد واژگان است. تا به اینجا مشخص شده است که گروه «ب» تنوع موضوعی کمتری نسبت به گروه «الف» دارد. واژگانی مانند شادی و خنده در گروه «الف» به‌وفور یافت می‌شود و این موضوع نشان می‌دهد که شاعران از واژگان ساده و ابتدایی با بار معنایی مثبت برای ایجاد احساس نشاط و شادی در کودکان کم سن‌تر، بیشتر بهره برده‌اند. همچنین این واژگان معنای مثبت را راحت‌تر انتقال می‌دهد که گروه سنی «ب» به این مقدار از آسانبودن مفاهیم نیاز ندارد. در ادبیات کودک واژگان باید با دنیای کودک مانوس باشد، نه بسیار سطحی و ساده و نه بسیار سخت باشد و از واژگان با بار معنایی منفی نیز در لفافه باید سخن گفت (رک. گلی فرهود، ۱۳۹۸).

از دیگر تفاوت‌ها، استفاده‌ی زیاد از واژه‌ی خدا در گروه «الف» نسبت به گروه «ب» است؛ بدین علت که ذهن پرسشگر کودک نیاز به آشنایی با مفهومی غیرعینی به اسم خدا را دارد. او خواه‌ناخواه این واژه را بارها می‌شنود، بنابراین شاعران این واژه را برای کودک توصیف کرده و او را به حیطه‌ی خداشناسی نزدیک‌تر می‌کنند تا در آینده نیز بتواند مفاهیم معنوی پیچیده‌تری را درک نماید. همچنین در گروه «الف»، واژه‌ی گربه بسیار پرکاربردتر از گروه «ب» بوده است. این موضوع می‌تواند به دلیل اهلی بودن، دیدن و شنیدن صدای این حیوان به‌طور مستمر در محیط بیرون یا در در محیط خانه به‌عنوان حیوانی خانگی، نسبت به دیگر حیوانات باشد که در دایره‌ی واژگانی شاعران، برای معرفی یک حیوان به کودک و خیال‌انگیزکردن اشعار، واژه‌ی آشنا و مناسب‌تری بوده است.

در این قسمت بیست واژه‌ی پرکاربرد، در گروه سنی «الف-ب» به ترتیب بیشترین فراوانی به کمترین فراوانی همراه با موضوعات هر واژه در یک جدول ارائه گردیده است.

جدول ۹: بیست واژه‌ی پرکاربرد در گروه سنی «الف-ب» و موضوعات هر واژه

ردیف	فراوانی	واژه	موضوع
۱	۹۰	یک	اعداد
۲	۷۰	خاله	خانواده
۳	۳۹	دو	اعداد
۴	۳۷	آب	طبیعت
۵	۳۶	گل	طبیعت
۶	۳۴	جا	مکان
۷	۳۱	گرگ	جانوران
۸	۳۰	فرشته	تخیل
۹	۲۴	سه	اعداد
۱۰	۲۳	دوست	ارتباطات اجتماعی
۱۱	۲۳	پُر	کمیت
۱۲	۲۳	شب	زمان
۱۳	۲۳	کار	شغل و مهارت

۱۴	۲۳	دومی	اعداد
۱۵	۲۱	سومی	اعداد
۱۶	۲۰	اولی	اعداد
۱۷	۲۰	باد	طبیعت
۱۸	۲۰	خنده	شادی و نشاط
۱۹	۲۰	زمین	طبیعت
۲۰	۲۰	گره	جانوران

در جدول زیر، موضوعات هر واژه از پرکاربردترین به کم‌کاربردترین با تعداد کل هر موضوع و فراوانی نسبی آن نمایش داده شده است.

جدول ۱۰: موضوعات برتر واژگان پر کاربرد در گروه سنی «الف-ب»

ردیف	موضوع	تعداد کل	فراوانی نسبی	واژگان
۱	اعداد	۲۱۷	٪۳۴٫۶۱	یک-دو-سه-دومی-سومی-اولی
۲	طبیعت	۱۱۳	٪۱۸٫۰۲	آب-گل-باد-زمین
۳	خانواده	۷۰	٪۱۱٫۱۶	خاله
۴	جانوران	۵۱	٪۸٫۱۳	گرگ-گره
۵	مکان	۳۴	٪۵٫۴۲	جا
۶	تخیل	۳۰	٪۴٫۷۸	فرشته
۷	ارتباطات اجتماعی	۲۳	٪۳٫۶۷	دوست
۸	کمیت	۲۳	٪۳٫۶۷	پُر
۹	زمان	۲۳	٪۳٫۶۷	شب
۱۰	شغل و مهارت	۲۳	٪۳٫۶۷	کار
۱۱	شادی و نشاط	۲۰	٪۳٫۲۰	خنده

با بررسی جداول پیشین مشخص گردید که تنوع موضوعی واژگان پر کاربرد در گروه «الف» بیش از گروه‌های «ب» و «الف-ب» است و گروه «الف-ب» نیز تنوع واژگانی بیشتری نسبت به گروه «ب» دارد. این موضوع به دلیل بیشتر بودن تعداد کتاب‌ها در گروه

سنی «الف» نیز امری مشهود است. برای مثال، در گروه «الف» موضوعات اعداد، دین، تفریح و سرگرمی، شادی و نشاط، اصوات و جانوران وجود دارد که در گروه واژگان پرکاربرد گروه «ب» وجود ندارد و موضوعاتی چون اعداد، جانوران، ارتباطات اجتماعی و شادی و نشاط که در گروه «الف-ب» وجود دارد در گروه «ب» یافت نمی‌گردد. همچنین موضوع رنگ فقط در گروه «ب» وجود دارد و در موضوعات برتر دیگر گروه‌های سنی دیده نمی‌شود.

برای تشخیص دقیق‌تر و جامع‌تر از موضوعات برتر واژگان، لازم است دایره‌ی واژگان بزرگ‌تر باشد. بنابراین ۶۰ واژه‌ی پرکاربرد در گروه «الف»، «ب» و «الف-ب»، در جدول زیر بررسی می‌شوند تا نتیجه‌ی جامع‌تری از موضوعات پرکاربرد حاصل شود.

جدول ۱۱: موضوعات برتر واژگان پرکاربرد در گروه سنی «الف»، «ب» و «الف-ب»

ردیف	موضوع	تعداد کل	فراوانی نسبی
۱	طبیعت	۵۰۹	٪۲۱,۹۰
۲	اعداد	۳۵۶	٪۱۵,۳۲
۳	خانواده	۳۱۸	٪۱۳,۶۸
۴	مکان	۲۹۱	٪۱۲,۵۲
۵	اجزای بدن	۱۸۵	٪۷,۹۶
۶	شغل و مهارت	۱۰۳	٪۴,۴۳
۷	تخیل	۱۰۲	٪۴,۴۰
۸	جانوران	۸۷	٪۳,۴۷
۹	زمان	۸۴	٪۳,۶۱
۱۰	شادی و نشاط	۶۳	٪۲,۷۱
۱۱	دین	۵۴	٪۲,۳۲
۱۲	تفریح، سرگرمی و ورزش	۴۶	٪۱,۹۸
۱۳	صوت	۴۶	٪۱,۹۸
۱۴	تخیل	۳۰	٪۱,۲۹
۱۵	رنگ	۲۷	٪۱,۱۶
۱۶	ارتباطات اجتماعی	۲۳	٪۱

به‌طور کلی با مشاهده‌ی جدول‌ها پیشین مشخص شد که انتخاب واژگان ساده، متناسب با سن کودک و محیط زندگی او انجام شده است. هرچه شعر به دریچه‌ی دید کودک، تجربیات روزانه و واژگان درک‌پذیر متناسب با سن او نزدیک‌تر باشد، برای کودک لذت‌بخش‌تر است. پس شاعر ملزم به استفاده از واژگانی است که متناسب با گروه سنی کودک و زبان همه‌ی کودکان کشور باشد، همچنین دشواری واژگان پایه بهتر است با افزایش سن به مرور زمان صورت گیرد (رک. محمدی‌رفیعی، ۱۳۸۴).

همچنین مشخص گردید که بیشتر واژگان پرکاربرد دارای هجاهای کوتاه و غیرطولانی هستند. کودکان در برخورد با واژگان کاربردی عمل می‌کنند، آن‌ها به گونه‌ای ناخودآگاه واژه‌ها و قوانین حاکم بر واژه‌های زبان را درک می‌کنند و عناصر شکلی از عناصر معنایی برای آن‌ها جاذبه‌ی بیشتری دارند. آن‌ها همچنین با واژه‌هایی که هجای کوتاه‌تری دارد، دارای تکرار و صدای مشخصی است ارتباط بهتری برقرار می‌کنند؛ مانند هجاهای همانند ماما و بابا. (رک. علی‌پور، ۱۳۹۴).

۲.۴. واژگان و موضوعات کم‌کاربرد

در این قسمت ۳۱ واژه‌ی کم‌کاربرد بر اساس حروف الفبا حاصل از پیکره، با فراوانی یک، همراه با موضوعات هر واژه در یک جدول ارائه گردیده است.

جدول ۱۲: واژگان کم‌کاربرد در هر سه گروه سنی و موضوعات هر واژه

ردیف	واژه	موضوع	ردیف	واژه	موضوع
۱	آباد	کیفیت	۱۷	ضد	سایر
۲	بابابزرگ	خانواده	۱۸	طاق	سایر
۳	پاس	تفریح، سرگرمی و ورزش	۱۹	ظرفی	اشیاء
۴	تابان	سایر	۲۰	عاشورا	دین
۵	جادو	سایر	۲۱	غاری	مکان

خانواده	فامیل	۲۲	پوشاک	چادر	۶
خوراک	فاقالی	۲۳	سایر	حرکت	۷
اجزای بدن	کله	۲۴	سایر	خاتون	۸
اشیاء	گاری	۲۵	مکان	داروخانه	۹
طبیعت	لادن	۲۶	سایر	ذهن	۱۰
خانواده	مادر جان	۲۷	سایر	راهنمایی	۱۱
اجزای بدن	ناخن	۲۸	جانوران	زاغ	۱۲
تفریح، سرگرمی و ورزش	والیبال	۲۹	پوشاک	ژاکت	۱۳
مکان	هال	۳۰	مکان	ساری	۱۴
اعداد	یازده	۳۱	شغل و مهارت	شاگرد	۱۵
			طبیعت	صدف	۱۶

بر اساس جدول بالا، واژگان کم کاربرد شامل موضوعات گوناگونی است که این موضوعها شامل عناوین متفاوت تری از واژگان پر کاربرد نیست، آنچه که تمایز اصلی را میان این دو گروه ایجاد می کند، تفاوت های واژگان در زیر مجموعه ی یک حوزه ی موضوعی خاص است که در ادامه به تفاوت های واژگان کم کاربرد و پر کاربرد در زیر مجموعه هایی با موضوع یکسان پرداخته می شود. یکی دیگر از نکات شایان توجه در پیکره، وجود نداشتن واژه ای با شروع حرف «ث» است که می تواند به طور کلی نشان از کم کاربرد بودن چنین کلماتی با این املا در حوزه ی واژگانی کودک باشد.

در جدول زیر موضوعات هر واژه از پر کاربردترین به کم کاربردترین با تعداد کل هر موضوع و فراوانی نسبی آن نمایش داده شده است.

جدول ۱۳: موضوعات برتر واژگان کم کاربرد در هر سه گروه سنی

ردیف	موضوع	تعداد کل	فراوانی نسبی	واژگان
۱	سایر	۸	٪۲۵٫۸۰	تابان-جادو-حرکت-خاتون-ذهن- راهنمایی-ضد-طاق
۲	مکان	۴	٪۱۲٫۹۰	داروخانه-ساری-غاری-هال
۳	خانواده	۳	٪۹٫۶۷	بابابزرگ-فامیل-مادر جان
۴	تفریح، سرگرمی و ورزش	۲	٪۶٫۴۵	پاس-والیبال
۵	پوشاک	۲	٪۶٫۴۵	چادر-ژاکت
۶	طبیعت	۲	٪۶٫۴۵	صدف-لادن
۷	اشیاء	۲	٪۶٫۴۵	ظرفی-گاری
۸	اجزای بدن	۲	٪۶٫۴۵	کله-ناخن
۹	اعداد	۱	٪۳٫۲۳	یازده
۱۰	کیفیت	۱	٪۳٫۲۳	آباد
۱۱	جانوران	۱	٪۳٫۲۳	زاغ
۱۲	شغل و مهارت	۱	٪۳٫۲۳	شاگرد
۱۳	دین	۱	٪۳٫۲۳	عاشورا
۱۴	خوراکی	۱	٪۳٫۲۳	فقالی

تفاوت‌های واژگان پر کاربرد و کم کاربرد به‌عنوان زیر مجموعه‌هایی مشترک از یک حوزه‌ی موضوعی یکسان در جدول زیر به نمایش درآمده است.

جدول ۱۴: مقایسه‌ی موضوع‌های مشترک واژگان پرکاربرد و کم‌کاربرد

موضوع	اجزای بدن	اعداد	تفریح، سرگرمی و ورزش	جانوران	خانواده	دین	شغل	طبیعت	مکان
واژگان پرکاربرد	دست چشم پا	یک دو سه اولی دومی سومی	بازی	گربه گرگ	خاله بچه مامان بابا	خدا	کار	گل آب درخت باد باران زمین دانه جنگل آسمان	جا خانه کوچه خونه
واژگان کم‌کاربرد	کله ناخن	یازده	پاس والیبال	زاغ	بابابزرگ مادرجان فامیل	عاشورا	شاگرد	صدف لادن	داروخانه ساری غار هال

مطابق جدول بالا، ده موضوع واژگانی به‌طور مشترک میان واژگان پرکاربرد و کم‌کاربرد وجود دارد که واژگان پرکاربرد بیشتر شامل کلمات عام و جامع‌تری هستند که برای کودک شناخته‌شده‌ترند، اما واژگان کم‌کاربرد بیشتر دربردارنده‌ی واژگان خاص‌تر و کمتر شناخته‌شده برای کودک هستند. برای مثال گربه برای کودک آشناتر از زاغ است، زیرا صدای گربه و خود گربه را بیشتر از صدای زاغ و خود زاغ، می‌شنود و می‌بیند یا از میان اعضای خانواده، کودک از بدو تولد بیشتر با مادر و پدر خود در ارتباط بوده است تا اینکه با اعضای فامیل، پدربزرگ و مادربزرگ در ارتباط باشد. بنابراین شاعران دقت لازم را در زمینه‌ی انتخاب واژگان متناسب با سن کودک به‌کار برده‌اند. چند موضوع از جمله موضوعات خوراکی، اشیاء، کیفیت و پوشاک که در گروه واژگان کم‌کاربرد قرار داشت که در گروه واژگان پرکاربرد وجود نداشت، بنابراین از آن‌ها در جدول مقایسه، استفاده نشده است.

۳.۴. موضوعات و مضامین کتاب‌های شعر کودک

در این قسمت از پژوهش به دلیل استعاری بودن بیشتر اشعار کودک، محتوا و مضمون اصلی شعر که همان پیام ضمنی اثر است، از حوزه‌ی واژگان و موضوعات آن فاصله دارد و با بررسی‌های پیکره‌ای، بدون خوانش و مطالعه‌ی آثار هرگز نمی‌توان به نتایج دقیقی از مفهوم شعر دست یافت. بنابراین از طریق شیوه‌ی کلاسیک (غیرپیکره‌ای) به بررسی و مطالعه‌ی مضامین آشکار و برجسته‌ی کتاب‌های شعر کودک به شیوه‌ی کلاسیک (غیرپیکره‌ای) در سه گروه سنی به‌طور مجزا و به‌ترتیب حروف الفبا پرداخته شده است و دسته‌بندی موضوعی کتاب‌ها نیز به‌ترتیب فراوانی صورت گرفته است. این آثار به‌طور کلی به شش دسته‌ی موضوعی طبیعت‌گرایی، دینی، سرگرم‌کننده، آموزشی، اجتماعی اخلاقی و اجتماعی سیاسی تقسیم شده‌اند.

در گروه سنی «الف» ۳۳ کتاب وجود دارد؛ این کتاب‌ها موضوع‌های متنوعی از جمله موضوعات مربوط به جانوران، اعداد، طبیعت، اشیاء و... دارند که برخی از آن‌ها فقط یک جنبه‌ی خاص مثل جنبه‌های سرگرم‌کننده، آموزشی، مسائل زندگی و محیط طبیعی را دربردارد و برخی دیگر شامل چند موضوع برجسته هستند. در جدول زیر موضوعات پرباربرد کتاب‌های گروه سنی «الف» به‌ترتیب، از بیشترین فراوانی به کمترین فراوانی مرتب شده‌اند.

جدول ۱۵: موضوعات پرباربرد کتاب‌های گروه سنی «الف»

ردیف	موضوع	تعداد کل	فراوانی نسبی
۱	طبیعت‌گرایی	۱۵	٪۳۵,۷۱
۲	سرگرم‌کننده	۱۳	٪۳۰,۹۵
۳	آموزشی	۷	٪۱۶,۶۷
۴	اجتماعی اخلاقی	۵	٪۱۱,۹۱
۵	دینی	۲	٪۴,۷۶
۶	اجتماعی سیاسی	۰	٪۰

در گروه سنی «ب»، نوزده کتاب وجود دارد که از مضامین و موضوعات مختلفی برخوردار هستند؛ مانند مضامین آموزشی، سرگرم‌کننده، طبیعی، ارتباطات اجتماعی و...

که برخی از کتاب‌ها شامل یک موضوع یا چند موضوع برجسته به طور همزمان هستند. در جدول زیر موضوعات پرکاربرد کتاب‌های گروه سنی «ب» به ترتیب، از بیشترین فراوانی به کمترین فراوانی مرتب شده‌اند.

جدول ۱۶: موضوعات پرکاربرد کتاب‌های گروه سنی ب

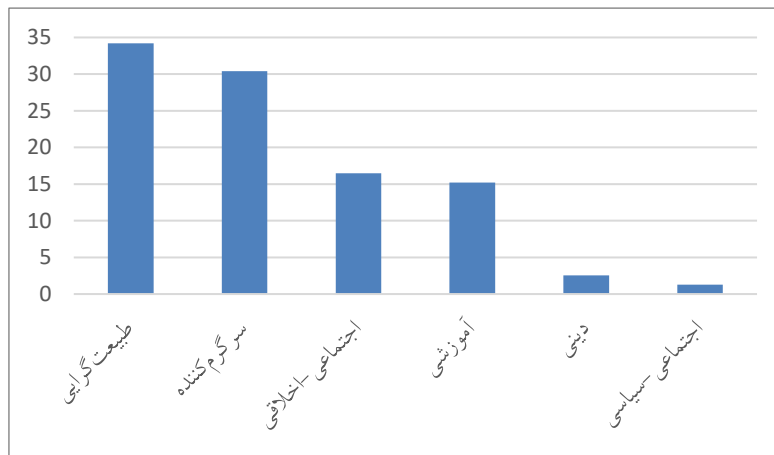
ردیف	موضوع	تعداد کل	فراوانی نسبی
۱	طبیعت گرایی	۷	٪۳۰،۴۳
۲	سرگرم کننده	۶	٪۲۶،۰۹
۳	اجتماعی اخلاقی	۶	٪۲۶،۰۹
۴	آموزشی	۳	٪۱۳،۰۴
۵	اجتماعی سیاسی	۱	٪۴،۳۵
۶	دینی	۰	٪۰

در گروه سنی «الف-ب»، همانند دیگر گروه‌ها، کتاب‌ها دارای موضوع‌های متنوعی از جمله موضوعات مربوط به خانواده، اعداد، طبیعت، بازی‌ها و... است. در جدول زیر موضوعات پرکاربرد کتاب‌های گروه سنی «الف-ب» به ترتیب، از بیشترین فراوانی به کمترین فراوانی مرتب شده‌اند.

جدول ۱۷: موضوعات پرکاربرد کتاب‌های گروه سنی «الف-ب»

ردیف	موضوع	تعداد کل	فراوانی نسبی
۱	طبیعت گرایی	۵	٪۳۵،۷۱
۲	سرگرم کننده	۵	٪۳۵،۷۱
۳	اجتماعی اخلاقی	۲	٪۱۴،۲۹
۴	آموزشی	۲	٪۱۴،۲۹
۵	اجتماعی سیاسی	۰	٪۰
۶	دینی	۰	٪۰

بنابراین موضوعات پرکاربرد کتاب‌های شعر در هر سه گروه سنی در دهه‌ی نود بدین صورت می‌باشد:

نمودار ۱. درصد موضوعات پرکاربرد کتاب‌ها در هر سه گروه سنی

همان‌طور که نتایج نشان می‌دهد طبیعت مضمون اصلی کتاب‌های شعر کودک در دهه‌ی نود است. زرقانی و عباس‌پور (۱۳۸۶) طبیعت را به دلیل وجود عناصر درخور توجه و تنوع و زیبایی آن، از پرکاربردترین مضامین شعر کودک در دهه‌ی هفتاد می‌دانند. در پژوهش علیمی (۱۳۹۴)، مضامین طبیعت‌گرایی در دهه‌ی هشتاد نیز بیشترین محتوا را به خود اختصاص داده است. طبیعت و عناصر زنده‌ی آن موضوع اصلی کتاب‌های شعر کودک است و حتی در دیگر مضامین شعری، بازهم به نوعی از عناصر موجود طبیعت استفاده شده است (سنگری و ارشادی‌فر، ۱۳۹۳). به‌طور کلی در بسیاری از اشعار این درون‌مایه جایگاه ویژه‌ای دارد؛ همان‌گونه که هارتمن (۱۹۳۲) موضوعات شعری کودک را بیشتر الهام گرفته از زندگی انسان و طبیعت می‌داند.

براساس پژوهش‌های پیشین (زرقانی و عباس‌پور، ۱۳۸۶)، پرکاربردترین مضامین اصلی کتاب‌های شعر کودک در دهه‌ی هفتاد همانند نتایج این پژوهش، مضامین طبیعت‌گرایی و سرگرم‌کننده است اما موضوعات دینی و اجتماعی-سیاسی در جایگاه‌های بعدی قرار دارند که با نتایج این پژوهش کمی مغایرت دارد و این امر می‌تواند به دلیل استفاده از داده‌های گروه سنی «ج» (سنین بالاتر)، در پژوهش پیشین باشد. در آخر هم موضوعات

آموزشی و اخلاقی قرار دارند؛ زیرا این موضوعات بیشتر مربوط به سنین ابتدایی هستند و معقول است که با نتایج پژوهش حاضر که گروه سنی سال‌های پایانی دبستان را در نظر نگرفته است، تفاوت داشته باشد.

در دهه‌ی هشتاد نیز براساس مطالعات گذشته در سه گروه سنی «الف»، «ب» و «ج» (سنگری و ارشادی‌فر، ۱۳۹۳)، مفاهیم دینی و اجتماعی بالاتر از محتوای سرگرم‌کننده قرار دارد و بعد از آن مضامین سرگرم‌کننده و آموزشی و در آخر مضامین تربیتی اخلاقی و انقلاب اسلامی قرار دارد. اما در پژوهش علیمی (۱۳۹۴) در دهه‌ی هشتاد، مضامین اجتماعی و سرگرمی از جایگاه بالاتری نسبت به مضامین دینی و آموزشی قرار دارد که بیشتر به نتایج پژوهش حاضر شباهت دارد.

۵. نتیجه‌گیری

بر اساس این پژوهش، از مجموع ۶۲ کتاب شعر و ۳۷۹۴۶ واژه‌ی شعر بررسی‌شده در پیکره‌ی کتاب‌های شعر کودک در دهه‌ی نود، بر اساس فراوانی واژگان در پیکره، مشخص شد که شاعران فارسی زبان کودک در دهه‌ی نود از بین شانزده موضوع واژگانی «طبیعت، اعداد، خانواده، مکان، اجزای بدن، شغل و مهارت، تخیل، جانوران، زمان، شادی و نشاط، دین، تفریح، سرگرمی و ورزش، اصوات، تخیل، رنگ و ارتباطات اجتماعی»، بیشتر به استفاده از واژگان مربوط به طبیعت با فراوانی ۲۱٫۹۰٪، اعداد با ۱۵٫۳۲٪، خانواده با ۱۳٫۶۸٪ و مکان با ۱۲٫۵۲٪ علاقه نشان داده‌اند که بیشتر این واژگان کلمات ابتدایی، ساده و ملموسی هستند که کودک از بدو تولد با آن‌ها در ارتباط بوده است و از به‌کاربردن واژگان پیچیده یا مرکب با معنای درک‌نشده‌ی نیز پرهیز شده است. همچنین بیشتر واژگان پرکاربرد، نمایانگر معناهای مثبت و شاد است که باتوجه‌به سن کودک و نیاز او به شادی امری صحیح است و شاعران به‌خوبی این نیاز را درک و متناسب با سن کودک عمل کرده‌اند.

در زمینه‌ی مضامین اشعار نیز باتوجه‌به استفاده‌ی فراوان شاعران از مضامین طبیعت‌گرایی که مربوط به جانوران، گیاهان، محیط و اجرام طبیعی چون باد، ابر، باران،

ماه، خورشید و فصول است، با فراوانی ۳۴،۱۸٪ و مضامین سرگرم‌کننده همچون بازی‌ها، نمایش، جشن و مراسم با فراوانی ۳۰،۳۸٪؛ نشانگر توجه شاعران به پویایی و سرزنده‌بودن دنیای کودک است و با چنین مضامین مثبتی، احساسات خوشایند و دل‌نواز را در کودکان افزایش می‌دهند، جنبه‌های شاد و زیبای زندگی و محیط طبیعی را برای او ترسیم می‌کنند و نگاه آن‌ها را نسبت به محیط درون و به‌ویژه محیط بیرونی روشن می‌سازند. بعد از آن موضوعات اجتماعی اخلاقی با ۱۶،۴۶٪، آموزشی با ۱۵،۱۹٪، دینی با ۲،۵۳٪ و اجتماعی سیاسی با ۱،۲۶٪ قرار می‌گیرد. موضوع طبیعت‌گرایی براساس برخی از پژوهش‌های پیشین در دهه‌های هفتاد و هشتاد، همواره جایگاه نخست را به‌عنوان پرکاربردترین درون‌مایه به خود اختصاص داده است. اگرچه موضوعات دینی و اجتماعی سیاسی در جایگاه‌های بعدی قرار دارند (زرقانی و عباس‌پور، ۱۳۸۶) که با نتایج این پژوهش کمی مغایرت دارد و این امر می‌تواند به‌دلیل استفاده از داده‌های گروه سنی «ج» (سنین بالاتر)، در آن پژوهش باشد. در کل نتایج محتوایی پژوهش حاضر، با توجه به سن کودک و درک او از جهان، معقول به نظر می‌رسد، زیرا او در این سن علاقه و نیازی به شنیدن مضامین جنگی، دفاع مقدس و در کل مضامین با مفاهیم غمگین را ندارد؛ اگرچه وجود این موضوعات برای کودک با بیانی دل‌انگیز امری لازم است. به موضوعات انقلابی و میهنی نیز در این آثار بسیار کم پرداخته شده بود که این موضوع نیز جای بحث دارد.

منابع

- ابراهیمی، جعفر. (۱۳۹۶). چیستم من؟! تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
 استادزاده، زهرا. (۱۳۹۱). «بررسی محتوایی اشعار کودکان‌های پروین دولت‌آبادی، بر قایق ابرها و گل بادام». *مطالعات ادبیات کودک*، سال ۳، شماره‌ی ۲، صص ۲۴-۱.
 اسحاقی، اسدالله. (۱۳۹۴). *دانه و هندوانه*. چاپ نخست، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.

- چورکش، غلامرضا. (۱۳۵۴). «مضامین شعری در کتاب دوم ابتدائی: نظری به شعر کودک در ایران». نگین، سال ۱۱، شماره ۱، ۱۲۳، صص ۱۵-۲۲.
- رحماندوست، مصطفی. (۱۳۹۵). سگی بود، جنگلی بود. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- زرقانی، سیدمهدی؛ عباس پورنوغانی، محبوبه. (۱۳۸۶). «بررسی محتوایی شعر کودک در دهه‌ی هفتاد (گروه‌های سنی «الف، ب و ج»». جستارهای نوین ادبی، شماره ۱، ۱۵۹، پیاپی ۴۰، صص ۱۶۷-۱۹۲.
- سنگری، محمدرضا؛ ارشادی‌فر، رضا. (۱۳۹۳). «درون‌مایه‌ی شعر کودک در دهه‌ی هشتاد». رشد آموزش زبان و ادب فارسی، شماره ۱۱۲، پیاپی ۲۸، صص ۴۴-۵۱.
- عاصی، مصطفی. (۱۳۷۹). «از پیکره‌ی زبانی تا زبان‌شناسی پیکره‌ای». دانشگاه علامه طباطبایی، شماره ۱، ۹۱، صص ۴۹۵-۴۸۸.
- علی‌پور، منوچهر. (۱۳۹۴). پژوهشی در شعر کودک. تهران: تیرگان.
- علیمی، ماندانا. (۱۳۹۴). «بررسی و عناصر مهم درون‌مایه‌ی شعر کودک در دهه‌ی هشتاد (۱۳۸۰-۱۳۹۰)». ادبیات فارسی (دانشگاه آزاد مشهد)، شماره ۱، ۴۷، پیاپی ۱۱، صص ۱۲۰-۱۴۰.
- گلی‌فروود، صبا. (۱۳۹۸). نگاهی به ادبیات کودک. چاپ نخست، خراسان رضوی: جالیز.
- محرمی، رامین و همکاران. (۱۳۹۶). «بررسی مضامین دو مجموعه‌ی شعر کودکانه‌ی محمود کیانوش با رویکرد مخاطب‌شناسی». پژوهش‌های ادبی و بلاغی، سال ۵، شماره ۲، پیاپی ۱۸، صص ۵۴-۷۰.
- محمدی‌رفیع، شایا. (۱۳۸۴). اهمیت واژگان پایه در شعر کودک. کتاب ماه کودک و نوجوان، شماره ۱۰۱-۱۰۳، پیاپی ۹، صص ۱۷۵-۱۸۰.
- موسوی، میثم و کشاورز، ناصر. (۱۳۹۳). قد سر سوزن. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- وطنی، ایمن. (۱۳۹۳). سرکوهی رسیدم. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.

- Anthony, L. (2019). AntConc (Version 3.5.8) [Computer Software]. Tokyo, Japan: Waseda University, Retrieved December 15, 2020, from: <http://www.laurenceanthony.net/software/antconc/>.
- Ebrahimi, Sh., & Salajeghe, P. (2016). Analysis and Comparison of Naturalistic Themes in Iranian and Britain Modern Childrens Poems. *Advances in Language and Literary Studies*, 7(4). doi:10.7575/aiac.all.v.7n.4p.181
- Evans, D. (2004). Corpus building and investigation for the Humanities : An on-line information pack about corpus investigation techniques for the Humanities. *Linguistics*, 15–16. <https://doi.org/10.1109/SocialCom.2010.106>
- Göbel, T. & Peetz, M.H. (2005). CCB: A corpus of children's books. Retrieved from <http://peetz-intelligence.com/http://peetz-intelligence.com/>
- Hartman, J. (1932). The Place of Poetry in Children's Literature. *The Elementary English Review*, 9(1), 17-19. Retrieved December 15, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/41381465>
- Corpus. Retrieved from <https://www.sketchengine.eu/oxford-childrens-corpus/>
- McEnery, T. & Hardie, A. (2012). *Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice*. New York: Cambridge University Press.
- Nilsson Björkenstam, K. (2013). *What is a corpus and why are corpora important tools?* 5. www.antlab.sci.waseda.ac.jp/
- O'Keeffe, A. & McCarthy, M. (2010). *The Routledge Handbook of Corpus Linguistics*. New York: Routledge.
- Szudarski, P. (2018). *Corpus Linguistics for Vocabulary*. London: Routledge.
- Thompson, P. & Sealey, A. (2007). Through children's eyes? *International Journal of Corpus Linguistics*, 12(1), 1-23. doi:10.1075/ijcl.12.1.03tho
- Zen, E. L. (2018). Corpus-driven Analysis on the Language of Children's Literature. *Proceedings of the 1st International Conference on Recent Innovations*. doi:10.5220/0009912700170022